

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia instituut

Liisa Maria Rahuoja

KOGNITIIVSE EMPAATIA MÕJU TEISMELISTE HÜPOTEETILISELE
KONFLIKTIKÄITUMISELE

Magistritöö

Juhendaja: Anni Tamm, PhD

Tartu 2024

Kognitiivse empaatia mõju teismeliste hüpoteetilisele konfliktikäitumisele

Lühikokkuvõte

Käesoleva uuringu eesmärk oli teada saada kognitiivse empaatia mõju hüpoteetiliste konfliktiolukordade lahendamisele ning lahenduskäigu põhjustele. Uuringus osales 277 teismelist vanuses 14-18. Teismeliste konflikti lahendamise viise ja põhjuseid uuriti hüpoteetiliste konfliktiolukordade abil. Eelnevalt paluti osalejatel meenutada ühte konfliktiolukorda vanematega. Ühel grupil paluti meenutada detaile konfliktist ning teist gruppi suunati mõtlema vanema perspektiivile konfliktiolukorras. Tulemustest selgus, et kognitiivse empaatia mõju esines ühe hüpoteetilise olukorra puhul, milleks oli huviringi valik. Selles olukorras kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud teismelised kasutasid sagedamini läbirääkimist strateegiana ning manipulatsiooni mitteläbinud teismelised kasutasid sagedamini enesekehtestamist. Kognitiivsel empaatial mõju lahendamisstrateegiate põhjustele puudus. Tulemused näitasid, et lahendamisstrateegiate kasutus erines situatsiooniti. Nii kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud kui ka mitteläbinud teismelised kasutasid kontserdile mineku situatsioonis peamiselt läbirääkimist, koduste tööde tegemise olukorras kasutati sagedamini järeleandmist, aga ka läbirääkimist ning enesekehtestamist ning huviringi valiku situatsioonis kasutati kõige sagedamini enesekehtestamist, kuid ka läbirääkimist. Samuti näitasid tulemused, et peamine põhjus strateegiate valikul on omakasu saavutamine ehk teismelised valivad lahendusstrateegia vastavalt sellele, mis aitab nende soovi täitumisele kaasa.

Märksõnad: konfliktide lahendamise strateegiad, kognitiivne empaatia, teismeiga, konfliktid vanematega

The effect of cognitive empathy on adolescents' hypothetical conflict behaviour

Abstract

The aim of this study was to find out whether cognitive empathy influences the way hypothetical conflict situations are solved and the reason for solving them that way. 277 teenagers aged 14-18 took part in the study. Adolescents' conflict resolution strategies and reasons were studied with hypothetical conflict situations. First, participants were asked to recall a conflict with their parents. One group was asked to recall the details of the conflict and the other group was directed to think about the parent's perspective in the conflict situation. Results showed that cognitive empathy had an effect in one hypothetical conflict situation. Teenagers who had undergone cognitive empathy manipulation used negotiation more often when choosing an extracurricular activity, whereas teenagers who had not undergone manipulation used self-assertion more in solving the conflict. Cognitive empathy had no effect on the reason for choosing the strategies. The results showed that the use of conflict resolution strategies differed from situation to situation. Adolescents used negotiation the most in the concert situation. For doing housework, teenagers used compliance more often, but also negotiation and self-assertion. When choosing extracurricular activities, adolescents used self-assertion the most, but also used negotiation. The results also showed that the main reason in choosing a conflict resolution strategy is self-interest, i.e. teenagers choose a conflict resolution strategy based on what will help them fulfil their wishes.

Keywords: conflict resolution strategies, cognitive empathy, adolescence, conflicts with parents

Sissejuhatus

Teismeiga kui üleminekuperiood lapsepõlve ja täiskasvanuea vahel toob kaasa muutusi suhetes nii pere kui eakaaslastega, näiteks perekonnas suhtluse sageduses ja sisus (Laursen & Collins, 2004). Puberteedieas võivad konfliktid laste ja täiskasvanute vahel muutuda sagedasemaks ning intensiivsemaks (Branje, 2018). Muutusi vanemate ning lapse vahelistes suhetes on seostatud teismeliste bioloogilise ja kognitiivse küpsemisega (Branje, 2018).

Teismeeas perioodil on pereliikmetel tarvis omavahelisi suhteid ümber kujundada teismeliste arengulistest ülesannetest lähtudes (Branje, et al., 2022). Näiteks lapsevanemad peavad vastu tulema teismelise autonoomsuse soovile ning vähendama piiranguid, kuid samal ajal on tarvis säilitada seotus ning soojus peresuhtes (Branje et al., 2022). Teismelise kasvav autonoomia muudab eneseavamise mustreid ning arusaamu privaatsusest ning kohustustest (Laursen & Collins, 2004). Eriti kõrge on autonoomia vajadus keskmises teismeeas (De Goede et al., 2009).

Konflikti on defineeritud kui lahkarvamust, kus osapoolte käitumised või vaated on ühildamatud või vastandlikud (Laursen & Hafen, 2010). Konfliktide intensiivsus muutub teismeeas jooksul ning see võib olla indikaatoriks selle kohta, kuidas vanemate ja teismeliste suhe ajas muutub (Mastrotheodoros et al., 2020). Hollandis läbiviidud longituuduuringus leiti, et keskmiselt suurenes teismeliste ja vanemate konfliktide intensiivsus varases teismeeast keskmise teismeeani (12. ja 15. eluaasta vahel) ning vähenes hilises teismeeas (vanuses 16 kuni 19) (De Goede et al., 2009; Mastrotheodoros et al., 2020). Muutused konfliktide intensiivsuses toovad kaasa kõrgendatud emotsionaalsuse ja selle, et konfliktid on emotsionaalsemad kui eelnevalt. Samas probleeme ilmneb eelkõige peredes, kus eelnevalt on esinenud suhtlemisprobleeme ning esineb raskusi suhte ümberkorraldamisega ja teismelise iseseisvuse suurendamisega (Branje et al., 2022; Laursen & Collins, 2004). Arvestades teismeeast tingitud kõrgendatud emotsioone ja raskusi suhete ümberkorraldamisega, on käesoleva uuringu eesmärk välja selgitada, kas ja kuidas kognitiivse empaatia suurendamine muudab seda, kuidas teismelised lahendavad konfliktiolukordi vanematega ning seda, miks kasutatakse vastavat lahendusstrateegiat.

Konfliktide olulisus arengus

Konfliktid teismeliste ja vanemate vahel on viisiks vanemliku autoriteedi üle arutleda ning need võivad aidata teismelistel saavutada rohkem autonoomsust (Branje, 2018; Smetana &

Rote, 2019). Konfliktide tõus ning läheduse vähenemine teismelise ja vanema suhtes võib olla suhtlemisvahendiks ning aitab mõlemal osapoolel edastada oma ootusi ja kohustusi ning muuta suhet võrdsemaks (Branje et al., 2022; Smetana & Rote, 2019).

Positiivsed suhted teismeliste ja vanemate vahel on seotud suurema heaoluga teismelistel (Smetana & Rote, 2019). Kergemad konfliktid vanematega, näiteks oma toa koristamise ja riietumise üle, võivad olla teismeliste jaoks kasulikud (Smetana & Rote, 2019). Oluline on tähelepanu pöörata teismeliste konflikti lahendamise oskustele, kuna teismeliste konfliktikäitumine vanematega kandub üle ka konfliktidesse eakaaslastega ning võib mõjutada konfliktide lahendamist tulevikus (Van Doorn et al., 2011). Lisaks toob konfliktide eskaleerumine ja konfliktist eemaldumine võrreldes konstruktiivse konflikti lahendamisega kaasa teismeliste halvema kohanemise (Branje et al., 2009). Kui teismeline oskab kasutada positiivseid konfliktide lahendamise stiile, ei ole konfliktid teismeliste ja vanemate vahel kahjulikud teismeliste psühhosotsiaalsele kohanemisele (Branje et al., 2009).

Läbirääkimine või kompromissi otsimine võivad anda teismelisele võimaluse õppida läbirääkimiste pidamist, oma arvamuse avaldamist, teise osapoolle arvamuse arvesse võtmist ning kompromisside tegemist. Negatiivne lahendamisstiil, näiteks konfliktist eemaldumine või vanema solvamine, on rohkem seotud ärevuse ja depressiooniga (Branje et al., 2009 & Kurdek, 1994). Eelnevalt on leitud, et teismelised kasutavad negatiivseid konflikti lahendamise strateegiaid just keskmises teismeeas (Smetana & Rote, 2019). Selline käitumine on lühiajaline ning hilisemas teismeeas hakatakse kasutama positiivseid lahendamise strateegiaid (Smetana & Rote, 2019).

Empaatia konfliktilahenduses

Käesoleva uurimuse eesmärk on välja selgitada, kas ja kuidas kognitiivse empaatia suurendamine mõjutab teismelistel vanematega hüpoteetiliste konfliktide lahendamist ning kas see mõjutab ka põhjuseid strateegiate valikul. Empaatia on multidimensionaalne konstruktsioon, mis hõlmab kognitiivseid ja afektiivseid protsesse nagu perspektiivi võtmine, empaatiline mure, isiklik distress ning fantaasia (Davis, 1983). Kaks dimensiooni neist - perspektiivi võtmine, mis on seotud kognitiivse empaatiaga, ning empaatiline mure, mis on seotud afektiivse empaatiaga, on seotud konfliktikäitumisega (Van Lissa et al., 2015). Afektiivne empaatia viitab teistele suunatud emotsionaalsete reaktsioonide mõistmisele ja kognitiivne empaatia viitab teiste vaatenurga mõistmisele (Davis, 1983).

Teismeiga on empaatia arengus oluline periood (Van der Graaff et al., 2014). Näiteks perspektiivi võtmine on oluline sotsiaal-kognitiivne oskus, mis areneb teismeea vältel ning on seotud prosotsiaalse käitumisega (Hall et al., 2021). Hall et al. (2021) leidsid, et teiste inimeste vaatenurga mõistmine kasvab 13. ning 18. eluaasta vahemikus. Samas varases teismeeas võimenduvad individuaalsed erinevused empaatiatasemes (Van Lissa et al., 2015). Muutused empaatiatasemes võivad mõjutada teismeliste võimeid võtta arvesse teiste inimeste vaatenurki ning kogeda muret (Van der Graaff et al., 2014). See võib aidata vähendada teismeliste ning vanemate vaheliste konfliktide raskusastet, kuid vähene oskus teiste inimeste vaatenurka ning tundeid arvesse võtta võib suurendada konfliktide sagedust (Van Lissa et al., 2015).

Kõrget empaatiataset on vaja osapoolte nõustumiseks (Van Lissa et al., 2015). Kui suudetakse mõista teiste tundeid ja vaatenurka, võimaldab see mõista teise inimese vajadusi, olla inimesele toeks ning lahendada konflikte kompromisside abil (Boele et al., 2019; Van Lissa et al., 2015). Kognitiivse empaatiaga manipuleerimine suurendab teise osapoole kuulamist just teismelistel, kes pole eelnevalt seda teinud (Van Lissa et al., 2017). Sellega võivad nad kompenseerida oma eelneva arusaama puudumist, kuulates tähelepanelikumalt oma vanemat.

Teismeliste afektiivse ja kognitiivse empaatia väljakujunemine võib kaasa tuua konstruktiivsema käitumise konfliktides vanematega (Van Lissa et al., 2016). Nii afektiivne kui kognitiivne empaatia võivad olla seotud konfliktis eskaleerumise vähenemisega ning konstruktiivsema probleemide lahendamisega (Van Lissa et al., 2016). Afektiivne empaatia kutsub esile soovi vähendada teise inimese distressi (Stocks et al., 2009). See võib suurendada teismeliste valmisolekut vähendada vanemate negatiivseid emotsioone ja järgida nende nõudmisi ka siis kui see neile sobilik ei ole (Van Lissa et al., 2016). Perspektiivi võtmine on aga tugevamalt seotud kalduvusega lahendada konflikte konstruktiivsel ja võrdtsel viisil, selle asemel, et konfliktist eemalduda või vanemate soove järgida (Van Lissa et al., 2016).

On leitud, et perspektiivi võtmine on tugevas positiivses seoses probleemide lahendamisega ning negatiivses seoses konflikti eskaleerumisega ehk kognitiivse empaatia mõju konfliktikäitumisele on suurem kui afektiivsel empaatial (Van Lissa et al., 2016; Van Lissa et al., 2017). Van Lissa et al. (2017) leidsid, et kognitiivse empaatiaga manipuleerimine vähendas konflikti eskaleerumist ja soodustas teise osapoole kuulamist teismelistel, kelle

kognitiivse empaatia tase oli eelnevalt madal (Van Lissa et al., 2017). Kuna varasemad uuringud on näidanud eelkõige kognitiivse empaatia mõju konfliktikäitumisele ning Hall et al. (2021) leidsid, et kognitiivse empaatia sekkumised võivad suurendada ka empaatilist muret, siis käesoleva uurimuse raames on fookus kognitiivsel empaatial, mitte afektiivsel empaatial.

Konfliktide põhjused

Teismelised üldiselt soovivad rohkem autonoomiat aspektide üle nagu oma vaba aja sisustamine, sõprade valimine ning riietusstiil (Daddis, 2011). Vanemad teismelised soovivad ka rohkem otsuseid teha näiteks alkoholi joomise ja suitsetamise kohta (Daddis, 2011). Samas eksisteerivad teemad, mille puhul vastuolud teismeliste ja vanemate vahel ei ole suured nagu näiteks valetamine, õdede-vendadega kaklemine ning vandumine.

Renk et al. (2005) leidsid, et varases teismeeas esineb koduste tööde ja vanemate kehtestatud reeglite tõttu lahkarvamusi kodus. Sama on välja toonud ka Riesch et al. (2000), rõhutades õdede-vendadega kaklemist ning kodus koristamist. Keskmises teismeeas aga esineb rohkem lahkarvamusi sõprussuhete ja romantiliste suhete osas (Renk et al., 2005). Nii varases kui keskmises teismeeas võib esineda probleeme seetõttu, et teismelised proovivad end võimalikult palju eristada oma vanematest, näiteks muutes oma välimust, riietumisstiili või huvisid (Renk et al., 2005). Sorkhabi (2010) on samuti leidnud, et lahkarvamused teismeliste ja vanemate vahel on suuresti tingitud sellest, et vanemad soovivad kontrollida teismeliste väljanägemist ja huvisid.

Kuna teismelistel esineb sagedasti soov teha otsuseid vaba aja sisustamise osas ning oma identiteedi kohta ja koduste tööde osas (Daddis, 2011; Renk et al., 2005; Riesch et al, 2000; Sorkhabi, 2010), siis käesolevas uuringus esitatakse teismelistele vastavate teemadega seotud hüpoteetilised olukorrad hindamaks kas kognitiivne empaatia mõjutab seda, kuidas lahendatakse konflikte ning põhjuseid, miks konflikte vastavalt lahendatakse.

Konfliktide lahendamise strateegiad

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on välja selgitada, milliseid konfliktide lahendamise strateegiaid teismelised kasutavad, lahendades hüpoteetilisi olukordi oma vanematega ning selgitada välja, kas kognitiivse empaatia suurendamine mõjutab seda, milliseid lahendusstrateegiaid kasutatakse.

Laialt saab konfliktide lahendamise strateegiad jagada kahte suurde kategooriasse: positiivsed ja negatiivsed lahendamise strateegiad (Branje et al., 2009). Positiivsed probleemi lahendamise strateegiad hõlmavad teise inimese vaate mõistmist ning kompromissi leidmist (Branje et al., 2009 & Kurdek, 1994). Negatiivseid lahendamise viise iseloomustavad näiteks konfliktist eemaldumine (probleemi vältimine, rääkimisest keeldumine), kõrge reaktiivsus (enesekontrolli kaotamine, solvamine) ning järeleandmine (oma vaatenurga mittekaitsmine, enda eest mitteseisimine) (Branje et al., 2009 & Kurdek, 1994). Branje et al. (2009) töid negatiivse konflikti lahendamisstiilina välja ka konfliktist lahkumise ehk igasuguse kontakti lõpetamise konflikti lahendamiseta. Phinney et al. (2005) on samuti toonud konflikti lahendamisstrateegiatena välja järeleandmise ning kompromissi, kuid on lisaks toonud välja ka enesekehtestamise (enda soovide järgimine) ning pettuse (käitutakse vastupidiselt lubatule). Käesoleva uuringu raames lähtutakse just Phinney et al. (2005) strateegiate kategoriseerimise viisist.

Teismelised võivad neid strateegiaid kasutada erinevatel eesmärkidel. Seetõttu on üks uuringu fookusi välja selgitada põhjuseid hüpoteetiliste konfliktiolukordade lahendamisel ning kas kognitiivsel empaatial on mõju põhjustele strateegia valikul. Varasemalt on uuritud põhjendusi konfliktide lahendamisel, kuid varasemalt pole vaadatud seda, kas kognitiivse empaatia suurendamine mõjutab põhjendusi konfliktide lahendamisel. Kui teismeline fokuseerib oma autonoomia ning huvide saavutamisele, siis toimub rohkem enesekehtestamist (Phinney et al., 2005; Tamm et al., 2017; Tamm et al., 2018). Tamm et al. (2018) on leidnud, et kui teismeline on orienteeritud teise osapoole või mõlema osapoole huvidele, siis proovitakse konflikti lahendamiseks leida kompromiss. Kui teismelisele on oluline suhe vanematega ning harmoonia säilitamine, siis tõenäolisemalt täidetakse oma vanemate soove (Phinney et al., 2005). Kui teismelised kasutavad konfliktide lahendamisel vanematega nõustumist ning nende soovide täitmist, on selle põhjusena toodud välja, et vanemad ning perekond on nende jaoks olulised (Tamm et al., 2017).

Käesolev uurimus

Kuiigi konfliktid on tavaline osa vanemate ja teismeliste suhtest, siis pikaajalised ja väga negatiivsed konfliktid võivad osapoolte suhteid ja teismelise arengut kahjustada (Moed et al., 2014). Seega on oluline leida viis, kuidas konflikte konstruktiivselt lahendada. Kognitiivse empaatia suurendamine võib olla viisiks, kuidas toetada konstruktiivset konfliktide lahendamist osapoolte vahel (Van Lissa et al., 2016; Van Lissa et al., 2017). Kuna De Goede

et al. (2009) ning Mastrotheodoros et al. (2020) leidsid, et konfliktide intensiivsus kasvab vanuses 12-15 ning intensiivsus väheneb vanuses 16-19, siis antud uurimuse valimiks on just 14.-18.aastased.

Käesolevas uurimuses on kasutatud hüpoteetilisi konfliktiolukordi, kuna reaalsete konfliktiolukordade puhul puudub kontroll selle üle, millise raskusastmega konfliktiolukordadele mõeldakse, kuid hüpoteetiliste konfliktiolukordade puhul on kõikidele osalejatele esitatud samasugused olukorrad. Uuringu uudseks aspektiks on see, et lisaks hüpoteetiliste konfliktiolukordade lahendamisviisidele uuritakse ka põhjuseid konfliktiolukordade lahendamisel ja kas kognitiivsel empaatial on sellele mõju. See aitab paremini mõista teismeliste eesmärke ja motiive konfliktiolukordade lahendamisel.

Käesoleva uurimuse eesmärk on välja selgitada, kuidas kognitiivse empaatia manipulatsioon mõjutab seda, millist lahendusstrateegiat hüpoteetiliste konfliktiolukordade puhul kasutatakse ning kas see mõjutab ka põhjuseid strateegiate valikul. Varasemast kirjandusest lähtuvalt on püstitatud hüpotees: **Kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud teismelised kasutavad hüpoteetiliste konfliktiolukordade lahendamisel enam läbirääkimist, samas kui kognitiivse empaatia manipulatsiooni mitteläbinud teismelised kasutavad rohkem enesekehtestamist.** Kuna kognitiivse empaatia mõju konflikti lahendusstrateegiate põhjendustele on vähe uuritud, siis on püstitatud uurimisküsimus: **Kas ja kuidas kognitiivse empaatia manipulatsioon mõjutab põhjuseid konfliktiolukorra lahendamisstrateegiate valikul?**

Meetod

Valim

Käesoleva uuringu valimi moodustasid teismelised vanuses 14-18 aastat. Valimi lõplik suurus oli 277 teismelist, millest 141 olid kontrollgrupis ning 136 eksperimentaalgrupis. Algne valimi suurus oli 299 teismelist, kuid mõlemast grupist eemaldati nende teismeliste vastused, kes ei vastanud püstitatud küsimustele või olid vastanud ainult taustandmetele, kuid jätsid teistele küsimustele vastamata.

Uuring viidi läbi erinevates Eesti üldhariduskoolides. Õpilaste keskmine vanus oli 15,86 ($SD=1,08$). 62,82% neist olid naised (174) ning 37,18% mehed (103). Katsegrupi keskmine vanus oli 15,9 ($SD=1,05$). 63,97% neist olid naised (87) ning 36,03% (49) mehed.

Kontrollgrupi keskmine vanus oli 15,81 ($SD=1,11$). 61,7% neist moodustasid naised (87) ning 38,3 mehed (54).

Protseduur

Käesoleva uuringu läbiviimine on kooskõlastatud Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komiteega (384/M-10). Esmalt saadeti infoleht uuringu kohta üldhariduskoolide direktoritele üle Eesti. Koolides, kus tuli direktorilt jaatav vastus uuringus osalemiseks, suheldi edasi õppealajuhatajaga või koolipsühholoogiga, et paika panna sobiv aeg uuringu läbiviimiseks ja nõusolekulehete jagamiseks. Lastevanemate allkirjastatud nõusolekud korjati kokku eelnevalt kooskõlastatud uuringupäeval.

Uuring viidi läbi seitsmes koolis ning vastuseid koguti kokku 18st klassist. Katse- ja kontrollgruppi jaotati õpilased juhuslikult klasside kaupa, st klassisiselt kuuluti ühte tingimusse. Näiteks kui üks 9. klass koolis kuulus kontrollgruppi, siis paralleelklass kuulus katsegruppi. Andmekogumine toimus LimeSurvey veebikeskkonnas ning õpilased vastasid küsimustikule oma nutiseadmes. Uuring viidi läbi tundide ajal ning vastavalt koolist kas auditooriumis või klassiruumis. Küsimustikule vastamiseks kulus õpilastel ligikaudselt 20 minutit.

Kognitiivse empaatia suurendamine

Kõikidel osalejatel paluti meenutada ühte varasemat konfliktiolukorda oma vanemaga. Enne konflikti meenutamist toodi välja konflikti definitsioon: “Konflikt on lahkavamus, mis esineb siis, kui osapooltel on vastandlikud eesmärgid ja soovid. Konfliktid on suhte normaalne osa, mida esineb igas suhtes.” Kontrolltingimuses paluti meenutada konflikti detaile ning õpilastele esitati juhised: “Palun meenuta ühte olukorda, kus Sina ja Su vanemad olite mingis olulisel küsimusel erinevatel arvamustel ning see viis teievahelise konfliktini. Kirjelda seda konflikti: millal see toimus? Kus? Mis küsimuses teie erinevad arvamused olid? Milline oli konflikti lahendus?”.

Kognitiivse empaatia suurendamiseks toimus selle praimimine, eesmärgiks oli suunata teismelisi mõistma oma vanema vaatenurka ja seisukohti. Selleks kasutati Van Lissa et al. (2017) kasutatud meetodit. Katsegrupile esitati juhised: “Palun meenuta ühte olukorda, kus Sina ja Su vanemad olite mingis olulisel küsimusel erinevatel arvamustel ning see viis teie vahelise konfliktini. Püüa asetada end oma vanemate rolli ja kirjeldada seda konflikti ainult nende vaatepunktist. Mis Sa arvad, miks nad selles olukorras just nii käitusid? Millised võisid

olla nende eesmärgid ja kavatsused? Püüa mõista nende seisukohti ja neid kirjeldada.” Konflikti meenutusi eraldi ei analüüsitud, vaid selle eesmärgiks oli välja selgitada, kas need, keda suunati mõtlema vanema vaatenurgale, lahendavad hiljem konflikte teistmoodi.

Hüpoteetilised konfliktiolukorrad

Selleks, et uurida, milliseid konflikti lahendamise strateegiaid teismelised konfliktide lahendamisel kasutavad, kasutati hüpoteetilisi konfliktiolukordi, mille on välja töötanud Phinney et al. (2005) ning Eesti konteksti kohandanud Tamm ja Tulviste (2011). Algses mõõdikus oli kuus hüpoteetilist olukorda. Nendest valiti välja kolm. Konfliktiolukordade väljavalimisel lähtuti varasemast kirjandusest, mis näitas, et teismelistel esineb vanematega konflikte peamiselt teemade üle nagu oma vaba aja sisustamine, identiteedi kujundamine ja koduste tööde tegemine (Daddis, 2011; Renk et al., 2005; Riesch et al., 2000; Sorkhabi, 2010). Hüpoteetiliste konfliktiolukordade sobivuse hindamiseks viidi läbi ka eeluuring, kus esitati 12-le 15-aastastele kuus Tamme ja Tulviste (2011) poolt kohandatud hüpoteetilist olukorda ning paluti hinnata kuivõrd nad leiavad, et taoline konflikt võiks vanematega tekkida. Nii kirjanduse kui küsitluse põhjal valiti välja järgmised hüpoteetilised konfliktiolukorrad:

1. Sinu lemmikansambel annab õhtul kontserdi. Oled otsustanud sinna koos oma sõpradega minna. Sinu vanemad aga ei taha, et Sa sellele kontserdile lähed.
2. Vaatad parasjagu telekast oma lemmiksaadet, kui Su vanemad töölt koju tulevad. Vanemad näevad, et Sa ei ole oma tavalisi koduseid töid ära teinud ja käsivad Sul need silmapilk ära teha. Saade on aga pooleli ja Sa tahad selle lõpuni vaadata.
3. Uue õppeaasta alguses mõtled, millistes huviringides peale kooli käima hakata. Sinu vanematel on selles osas kindlad ideed, mis aga Sinu huvidega kokku ei lange. Nüüd pead otsustama, millistesse huviringidesse minna.

Nii kontrollgrupile kui katsegrupile esitati kolm hüpoteetilist olukorda ning iga hüpoteetilise konfliktiolukorra puhul paluti vastajatel kirjeldada, kuidas nad selles konfliktiolukorras käituksid ning miks nad olukorras nii käituksid: “Kuidas Sa sellises olukorras käituksid? Miks Sa nii käituksid?”

Konflikti lahendamise strateegiate kodeerimine

Konflikti lahendamise strateegia kodeerimine toimus Phinney et al. (2005) uuringu põhjal. Strateegiaid kodeeriti viie kategooria alusel: järeleandmine, läbirääkimine,

enesekehtestamine, pettus ning lahkarvamuse puudumine. Vastuste kodeerimisel selgus vajadus uute kategooriate lisamiseks. Esiteks, emotsionaalne reaktsioon, mida on samuti eelnevalt konflikti lahendamisstrateegiana välja toodud (Branje et al., 2009 & Kurdek, 1994). Teiseks on tingimine ehk tingimuste loomine vanemate soovide täitmiseks. Tabelis 1 on välja toodud kasutatavate konflikti lahendamise strateegiate kirjeldused ning näited vastuste hulgast. Mõningad vastused sisaldasid aspekte mitmest konflikti lahendamise strateegiast. Sel juhul kodeeriti see, mis oli esimesena välja toodud.

Tabel 1

Konflikti lahendamise strateegiate kirjeldus

Kategooria	Kategooria kirjeldus	Näide
Järeleandmine	Teismeline kuuletub vanemate soovidele ning seisukohtadele	“Teeksin oma kodused toimetused ära silmapilk, sest lemmiksaadet saab alati järele vaadata.” (Mees, 16a)
Läbirääkimine	Teismeline peab vanematega läbirääkimisi või proovib leida kompromissi	“Küsiksin miks ei tohi minna, ütleksin et väga tahan minna, kuulaksin neid ära, mõtleks nende vastuste üle.” (Naine, 16a)
Enesekehtestamine	Teismeline järgib enda soove	“Valiksin need huviringid, mis mulle huvipakkuvad. Ja eriti ei huvita, mis vanemad sellest arvaksid.” (Naine, 15a)
Pettus	Teismeline salaja järgib oma soove, olles valelik või manipuleeriv	“Ma ütleksin et mul on juba kõik tehtud ja vaataksin saate lõpuni. Muidu nad ei luba edasi vaadata.” (Naine, 16a)
Emotsionaalne reaktsioon	Teismeline reageerib emotsionaalselt konfliktiolukorrale (nt nutab, karjub või kõnnib minema)	“Ma ilmselt läheksin päris närvi ja lõpuks hakkaks nutma. Ma hakkam alati nutma kui ma vihane olen. Ma ei suuda oma emotsioone vaos hoida.” (Naine, 16a)
Tingimine	Teismeline seab tingimusi, millal ta täidab vanemate soovi ja millal mitte	“Ütleksin, et unustasin ja olenevalt olukorrast kas paneksin saate pooleli ja teeksin ära või ütleksin, et teen hiljem. Ma arvan, et see oleks normaalne asi, mida teha ja kindlasti on olukorrast, et kui pakiline see töö või tegevus oli” (Naine, 16a)
Lahkarvamuse puudumine	Teismelisel on samad uskumused kui vanematel	“Mu vanemad ei sunni mulle midagi peale. Kui ma midagi ei taha teha, siis nad on sellega nõus. Nad räägiksid,

või usub, et vanemad ei ole tema valikutele vastu miks nad tahavad et ma seda teeksin.” (Mees, 15a)

Teismeliste vastuseid paluti iseseisvalt kodeerida ka teisel inimesel, et leida kodeerijatevaheline kooskõla. Kodeerijatevaheline kooskõla oli 86,9%. Mõlemad kodeerijad kodeerisid kõiki vastuseid.

Strateegia kasutamise põhjuste kodeerimine

Põhjuste kodeerimiseks kasutati samuti Phinney et al. (2005) välja töötatud kodeerimisskeemi, mis on välja toodud tabelis 2. Konflikti puudumise alla kodeeriti ka vastused, kus teismeline ise leidis, et vanemal ei teki probleemi tema valitud lahendusviisiga ning olukorras vanemaga vastuolu ei esineks. Kõik uuringule vastajad ei toonud välja põhjust lahendamisstrateegia kasutuseks ning põhjuste väljatoojate arv erines hüpoteetiliste olukordade vahel, kontserdile mineku olukorras tõi 66,4% välja põhjuse oma strateegia valikuks, kodutööde tegemise olukorras 68,2% ning huviringi valiku olukorras 81,9%.

Tabel 2

Konflikti lahendamisstrateegiate kasutamise põhjused

Kategooria	Kategooria kirjeldus	Näide
Perekond	Perekonna tähtsus ning perekonnas harmoonia hoidmine	“Ma ei taha oma vanematega sellise asja pärast tülli minna.” (Mees, 17a)
Sundimine	Vanemate poolt otsene või kaudne kuuletumisele sundimine või kuuletumine karistuse vältimiseks	“Mu vanemad oleksid väga kurjad ning see ei lõppeks hästi.” (Naine, 14a)
Vastastikkus	Vastastikkuse rahulolu saavutamine	“Lähem võtan asjad ja teen teleka ees ära, kuna siis on mina ja nemad rahul” (Naine, 16a)
Omakasu	Isikliku kasu saavutamine	“Ma oleks nõus minema ainult sinna kuhu mina tahan minna, sest need on minu huvid ja minu elu.” (Naine, 14a)
Konflikti puudumine	Olukord ei tekita probleeme	“Mu vanemad lubavad mul enamasti kõike teha, kui see nendele just üle jõu ei käi ja nad teavad et ma sõpradega olen.” (Naine, 15a)

Kasutatavate strateegiate põhjuste puhul leiti samuti kodeerijate vaheline kooskõla, milleks oli 87,04%. Mõlemad kodeerijad kodeerisid kõiki vastuseid.

Andmeanalüüs

Andmeanalüüs viidi läbi programmiga IBM SPSS Statistics 29.0.2.0. Kõigepealt uuriti seda, kas ja kuidas kasutatud strateegiad erinesid olukorrast sõltuvalt. Viidi läbi hii-ruut test kontrollimaks, kas erinevused hüpoteetiliste olukordade vahel on statistiliselt olulised. Järgmisena vaadati kõikide strateegiate kasutamise sagedust ning seejärel viidi läbi hii-ruut test kolme kõige populaarsema vastuste kategooriaga testimaks, kas katsegrupi ja kontrollgrupi vahel esineb statistiline erinevus lahendusstrateegiate kasutuses. Kolme populaarsema vastuse kategooria testimise põhjuseks on see, et kõikide hüpoteetiliste olukordade lahendamisstrateegiate juures esines strateegiaid, mille sagedus oli vähem kui 5. Hii-ruut test viidi läbi iga olukorra puhul eraldi. Vaadati ka kasutatavate strateegiate põhjuseid. Esmalt vaadati, kas ja kuidas põhjendused erinesid olukorrast sõltuvalt. Järgnevalt vaadati nende esinemissagedust ja siis viidi läbi hii-ruut test vaatamaks, kas katsegrupi ning kontrollgrupi vahel esineb statistiline erinevus põhjuste valikus.

Tulemused

Strateegiate kasutus erines situatsiooniti. Kontserdile mineku situatsioonis kasutati peamise strateegiana läbirääkimist (67,51%). Populaarsuselt teine strateegia oli enesekehtestamine (13%). Koduste tööde tegemise olukorras kasutati enim järeleandmist strateegiana (34,3%), kuid samuti kasutati läbirääkimist (27,8%) ning enesekehtestamist (23,83%). Huviringi valimise situatsioonis kasutasid teismelised peamiselt enesekehtestamist (49,82%), kuid paljud teismelised kasutasid ka läbirääkimist (44,77%). Strateegiate valikud kõikide hüpoteetiliste olukordade üleselt erinevad statistiliselt olulisel määral, $X^2(14, N = 831) = 284,116, p < 0,001$.

Peamine põhjus strateegia valikuks kontserdil käimise ning huviringide valiku hüpoteetiliste olukordade juures oli omakasu saavutamine, vastavalt 48,37% ja 77,09%. Koduste tööde tegemise konfliktiolukorras 37,04% teismelistest leidsid, et olukord ei tekita neil vanematega pingeid või et vanem oleks nende lahendusega rahul. Hii-ruut test näitas, et põhjustes strateegiate valikuks üldiselt kõikide olukordade lõikes esines statistiliselt oluline erinevus, $X^2 = (8, N = 600) = 156,533, p < 0,001$.

Kognitiivse manipulatsiooni mõju hüpoteetilistes konfliktiolukordades strateegiate valikule

Tabelis 3 on välja toodud kolme hüpoteetilise konfliktiolukorra lahendamiseks kasutatud strateegiate sagedus protsentuaalselt.

Kontserdile mineku hüpoteetilises konfliktiolukorras sarnanesid kontrollgruppi ja katsegrupi vastused. Hii-ruut test näitas, et kontrollgruppi ja katsegrupi vahel kolme populaarseima vastuse puhul statistiliselt olulist erinevust ei ole, $X^2(2, N = 251) = 3,517, p = 0,172$.

Koduste tööde tegemise hüpoteetilises konfliktiolukorras sarnanesid kontrollgruppi ja katsegrupi vastused. Kõige sagedamini kasutatud järeleandmist mõlemas grupis. Kuigi katsegrupis oli kasutatud sagedamini läbirääkimist võrreldes kontrollgrupiga ja kontrollgrupis oli enesekehtestamist katsegrupist rohkem, siis hii-ruut test näitas, et kontrollgruppi ja katsegrupi vahel kolme populaarseima vastuse puhul statistiliselt olulist erinevust ei ole, $X^2(2, N = 238) = 5,049, p = 0,08$.

Huviringi valimise hüpoteetilises konfliktiolukorras näitas hii-ruut test, et kontrollgruppi ja katsegrupi vahel on statistiliselt oluline erinevus kolme populaarseima vastuse puhul, $X^2(2, N = 268) = 8,063, p = 0,018$. Kontrollgrupis kasutati sagedamini enesekehtestamist huviringi valikul ning katsegrupis kasutati sagedamini läbirääkimise strateegiat.

Tabel 3

Hüpoteetiliste olukordade lahendamiseks kasutatud strateegiate sagedus

Strateegiad	Kontrollgrupp	Katsegrupp
	%	%
Kontserdile minek		
Järeleandmine	11,34	8,82
Läbirääkimine	60,99	74,27
Enesekehtestamine	15,6	10,29
Pettus	2,13	0
Emotsionaalne reaktsioon	6,38	6,62
Tingimine	0,71	0

Lahkarvamuse puudumine	2,84	0
Muu	0	0
Kodused tööd		
Järeleandmine	33,33	35,29
Läbirääkimine	21,99	33,82
Enesekehtestamine	27,66	19,85
Pettus	7,09	2,94
Emotsionaalne reaktsioon	0,71	1,47
Tingimine	6,38	2,94
Lahkarvamuse puudumine	2,84	3,69
Muu	0	0
Huviringi valik		
Järeleandmine	1,41	0,74
Läbirääkimine	36,17	53,67
Enesekehtestamine	56,74	42,64
Pettus	2,13	0,74
Emotsionaalne reaktsioon	0,71	0
Tingimine	0	0
Lahkarvamuse puudumine	2,84	1,47
Muu	0	0,74

Kognitiivse empaatia mõju põhjuste valikuks hüpoteetiliste konfliktiolukordade lahendamisel

Tabelis 4 on välja toodud hüpoteetilistes konfliktiolukordades välja toodud põhjuste sagedus kontrollgrupis ning katsegrupis.

Tabel 4*Põhjused hüpooteetilistes olukordades strateegiate valikul kontrollgrupil ja katsegrupil*

Põhjused	Kontrollgrupp	Katsegrupp
	%	%
Kontserdile minek		
Omakasu	43,88	53,49
Perekond	18,37	18,6
Vastastikkus	16,33	12,79
Sundimine	0	3,49
Konflikti puudumine	21,42	11,63
Kodused tööd		
Omakasu	21,28	23,17
Perekond	17,02	17,89
Vastastikkus	23,4	17,89
Sundimine	4,26	1,05
Konflikti puudumine	34,04	40
Huviringi valik		
Omakasu	79,65	874,56
Perekond	3,54	0
Vastastikkus	12,39	19,3
Sundimine	0,88	0,88
Konflikti puudumine	3,54	5,26

Kontserdil käimise olukorras kontrollgrupi ja katsegrupi põhjused ei erinenud statistiliselt olulisel määral, $X^2 = (4, N = 184) = 7,296, p = 0,121$. Koduste tööde tegemise hüpoteetilise konfliktiolukorra juures ei esinenud statistiliselt olulist erinevust kontrollgrupi ja katsegrupi põhjuste vahel, $X^2 = (4, N = 189) = 3,076, p = 0,545$. Huviringi valimise konfliktiolukorras ei esinenud statistiliselt olulist erinevust kontrollgrupi ja katsegrupi põhjuste vahel, $X^2 = (4, N = 227) = 6,316, p = 0,177$

Arutelu

Antud uurimuse eesmärgiks oli välja selgitada, kas kognitiivse empaatia suurendamine teismelistel mõjutab seda, kuidas nad lahendavad hüpoteetilisi konfliktiolukordi oma vanematega. Lisaks uuriti, kas kognitiivse empaatia suurendamine mõjutab põhjuseid konfliktilahendamise strateegiate valikul. Esimene hüpotees, et kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud teismelised kasutavad hüpoteetiliste konfliktiolukordade lahendamisel enam läbirääkimist ja järeleandmist ning manipulatsiooni mitteläbinud teismelised kasutavad rohkem enesekehtestamist, osutus osaliselt tõseks. Kognitiivse manipulatsiooni läbinud teismelised kasutasid ainult huviringi valikuga seotud hüpoteetilises olukorras rohkem läbirääkimist konflikti lahendamisel ning manipulatsiooni mitteläbinud teismelised kasutasid rohkem enesekehtestamist. Uurimisküsimuse, kas ja kuidas kognitiivse empaatia manipulatsioon mõjutab põhjuseid konflikti lahendusstrateegiate valikul, vastusest ilmnes, et kognitiivse manipulatsiooni läbinud ja mitteläbinud teismeliste vastused ei erinenud.

Tulemused näitasid, et strateegiate kasutus erines kõikide hüpoteetiliste konfliktiolukordade lõikes. Võttes arvesse situatsiooni eripärasid, valivad teismelised viisi konflikti lahendamiseks. Kokkuvõtlikult nii kognitiivse manipulatsiooni läbinud kui mitteläbinud teismelised kasutasid kontserdile mineku situatsioonis peamise strateegiana läbirääkimist, koduste tööde tegemise olukorras kasutati kõige sagedamini järeleandmist, kuid ka läbirääkimist ning enesekehtestamist ning huviringi valiku situatsioonis kasutati kõige sagedamini enesekehtestamist, kuid ka läbirääkimist.

Branje (2018) ning Smetana ja Rote (2019) on rõhutanud, et konfliktid teismeeas on viis vanemliku autoriteedi üle arutada ja aitavad saavutada rohkem autonoomsust. Läbirääkimise kasutus konfliktiolukordades annab võimaluse selle saavutamiseks. Läbirääkimise kasutus näitab, et teismelised prooviksid vanematega olukordade üle arutleda ja selgitada oma

vaatenurka ning samas prooviksid ka kompromisse leida (Phinney et al., 2005; Tamm et al., 2018).

Järeleandmise kasutus koduste tööde konfliktiolukorras näitab, et teismelised kuuletusid vanemate soovidele (Phinney et al., 2005). Järeleandmine võib olla tingitud sellest, et olukorras vanemate ning teismeliste vaated ei ole nii vastandlikud võrreldes teiste käsitletud situatsioonidega (Laursen & Hafen, 2010). Selles olukorras on teismeline teadlik, et ta oleks pidanud koduseid töid tegema, kuid ta on valinud televiisori vaatamise.

Enesekehtestamise kasutus näitab, et teismelised seisaksid oma soovide eest (Phinney et al., 2005). Näiteks Renk (2005) on välja toonud, et varases ning keskmises teismeeas esineb konflikte seetõttu, et teismelised proovivad ennast vanematest eristada ning üheks muutmise kohaks on just huvid. Lisaks, huviringi valimise puhul on tegemist pikemaajalise pühendumusega ning ka see võib tingida olukorra, kus teismeline seisab kindlalt oma huvide saavutamise eest. See võib selgitada, miks teismelised kasutasid enesekehtestamist sagedamini huviringi valiku olukorras. Kuigi teismeeas konfliktid vanematega muutuvad intensiivsemaks ning emotsionaalsemaks (De Goede et al., 2009, Mastrotheodoros et al., 2020), siis emotsionaalne reaktsioon strateegiana konflikti lahendamiseks esines harva.

Kognitiivse empaatia seos konfliktide lahendamisega

Kuigi kontserdile mineku hüpoteetilises konfliktolukorras kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud teismelised kasutasid rohkem läbirääkimist kui kognitiivse manipulatsiooni mitteläbinud teismelised ning kognitiivse empaatia manipulatsiooni mitteläbinud teismelised kasutasid rohkem enesekehtestamist kui manipulatsiooni läbinud teismelised, siis peamine valik mõlemal grupil oli läbirääkimine. Koduste tööde tegemise konfliktiolukorra puhul lahendati hüpoteetilist konfliktiolukorda mõlemas grupis peamiselt järeleandmise läbi. Seega nendes kahes olukorras kognitiivse empaatia mõju konflikti lahendamisel ei esinenud.

Huviringi valimise hüpoteetilise konfliktolukorra puhul oli näha, et kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud teismelised kasutasid peamiselt läbirääkimist ning mitteläbinud teismelised enesekehtestamist. Seega, kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud teismelised prooviksid vanematele selgitada, miks nad sooviksid spetsiifilisse huviringi minna või prooviksid leida vanematega kompromissi, samas kui manipulatsiooni mitteläbinud teismelised järgiksid enda tahtmist. Van Lissa et al. (2016) leidu, et kognitiivne

empaatia on tugevamalt seotud konflikti lahendamise läbirääkimise kaudu ning vähem sellega, et konfliktist eemalduda või vanemate soove järgida, oli näha vaid huviringi huviringi valiku olukorra juures. Kuna seda kontserdile mineku ning koduste tööde tegemise olukorras ei esinenud, siis on võimalik, et kognitiivne empaatia suurendab läbirääkimise kasutust strateegiana kindlates konfliktiolukordades, kus kaalul on teismelise pikaajalised huvid ning see mõjutab seda, kuidas teismeline soovib oma eesmärgid realiseerida.

Põhjuseid, miks kognitiivse empaatia manipulatsioon õnnestus ainult ühes hüpoteetilises konfliktiolukorras võib olla mitmeid. Esiteks, käesoleva uuringu valimi moodustasid 14.-18. aastased teismelised. Hall et al. (2021) on leidnud, et teise inimese vaatenurga mõistmine kasvab 13. ning 18. aasta vahel. Käesoleva uuringu tulemused võivad olla mõjutatud aspektist, et nooremate osalejate kognitiivne empaatia ei olnud veel täielikult välja arenenud ning seetõttu kognitiivse empaatia primimine sellel vanusegrupil nii hästi ei õnnestunud. Teine potentsiaalne põhjus viitab vastupidisele. Van Lissa et al. (2017) on välja toonud, et kognitiivse empaatia manipulatsioon suurendab teise osapoole kuulamist teismelistel, kes eelnevalt pole seda teinud. Seega on võimalus, et katsegrupis ning kontrollgrupis oli teismelisi, kellel juba eelnevalt oli kõrge kognitiivse empaatia tase. See võiks seletada, miks ei esine statistilist erinevust kontserdil käimise hüpoteetilises konfliktiolukorras, kuna mõlemas tingimuses oli läbirääkimine peamine strateegia olukorra lahendamiseks. Kuid võimalik on ka eelnevalt välja toodud seletus, et kognitiivse empaatia mõju on eelkõige näha olukordades, kus kaalul on teismelise pikemaajalised huvid.

Koduste tööde tegemise hüpoteetilises olukorras kasutati mõlemas tingimuses strateegiana peamiselt järeleandmist. See läheb aga vastuollu Van Lissa et al. (2016) leitunga.

Järeleandmine seostub enim afektiivse empaatiaga ning see võib kaasa tuua soovi järgida vanemate nõudmisi ka siis, kui see teismelisele sobilik ei ole (Van Lissa et al., 2016). Afektiivset empaatiat käesolevas uuringus ei käsitletud. On küll leitud, et kognitiivse empaatia suurendamine võib suurendada ka afektiivset empaatiat (Hall et al., 2021), kuid siinkohal seda tõenäoliselt ei toimunud, kuna ka enesekehtestamine oli nii kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinute kui ka mitteläbinute puhul väga populaarne.

Põhjused strateegiate valikul

Püstitatud hüpotees, et kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud teismelised toovad strateegia valiku põhjusena välja mõlema osapoole rahulolu saavutamise, samas kui kognitiivse empaatia manipulatsiooni mitteläbinud teismelised toovad strateegia valiku

põhjuseks välja oma huvide saavutamise, ei osutunud tõeseks. Tulemused näitasid, et kognitiivse manipulatsiooni läbinud teismeliste ja kognitiivse manipulatsiooni mitteläbinud teismeliste põhjused strateegiate valikul ei erinenud, mis näitab, et kognitiivne empaatia ei mõjuta põhjust strateegia valikul. Selgus, et erinesid põhjused strateegiate valikuks hüpoteetiliste olukordade üleselt. Nii kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud kui mitteläbinud teismelistel oli omakasu peamine põhjus kontserdile mineku ja huviringi valiku hüpoteetilises konfliktolukorras. Koduste tööde tegemise konfliktolukorras leidsid paljud teismelised mõlemas tingimuses, et neil konflikt vanemaga selle teema puhul puudus.

Tulemused näitavad, et peamine põhjus konflikti lahendamisel on seda teha viisil, et teismeline saaks saavutada oma tahtmise. Seega teismelistele on kõige olulisem see, et lõpuks saaksid nad oma soovi täidetud. Selle taga võib olla teismelise soov elus rohkem autonoomiat saavutada, eriti vaba aja planeerimisel (Daddis, 2011; De Goede et al., 2009; Laursen & Collins, 2004). Konflikti puudumise välja toomine koduste tööde ning ka teiste konfliktolukordade juures tähendab, et teismelised tunnevad, et olukord üldse ei tekita vanematega pingeid või nad lahendaksid olukorra viisil, et vanem oleks nende lahendusega rahul. Renk et al. (2005) ning Riesch et al. (2000) on välja toonud, et kodused tööd on üks konfliktiallikaid kodus. Põhjus, miks teismelised leiavad, et konflikti ei esine või et vanem on nende lahendusega rahul, võib tulla sellest, et koduste tööde tegemise konfliktolukorra juures teismelised kasutasid rohkem järeleandmist. Kuigi teismelised rõhutasid perekonda ja vastastikkust vähem võrreldes eelnevate põhjustega, siis esineb osa teismelisi, kes väärtustavad peresisese harmoonia ning mõlema osapoole rahulolu säilitamist. Põhjus, miks seda toodi vähem välja, võib seisneda selles, et teismelised on orienteeritud rohkem oma autonoomiale ning ei mõtle niivõrd vanemate soovidele ja tahtmiste. Seda ideed toetab teadmine, et teismelised on orienteeritud rohkem oma autonoomiale ja soovidele (Daddis, 2011; De Goede et al., 2009; Laursen & Collins, 2004), kuid ka see, et teismeeas perekonnasisene suhtlus väheneb (Laursen & Collins, 2004).

Uuringu tugevused ja piirangud

Käesoleva uuringu tugevuseks on, et lisaks hüpoteetiliste konfliktolukordade lahendamiskiirusele uuriti põhjuseid, miks hüpoteetilised konfliktolukorrad lahendatakse just niimoodi ja kas kognitiivse empaatia suurendamine mõjutab ka põhjuseid, miks konflikte niimoodi lahendatakse. Uuringu tugevus seisneb samuti hüpoteetiliste konfliktolukordade

kasutuses, kuna tänu sellele on kõigile osalejatele esitatud samad konfliktiolukorrad ning sellega saab vältida olukorda, et osalejad mõtleksid eri raskusastmetega konfliktidele.

Uuringu suurimaks piiranguks on see, et uuring viidi läbi veebis. Näost näkku uuringut läbi viies näiteks intervjuu vormis võiksid tulemused olla teistsugused ning kognitiivse empaatia praimimine potentsiaalselt efektiivsem. Selgus, et termin “kodused tööd” on teismeliste erinevate tähendusega. Mõned teismelised mõistsid seda kui koolist antud koduülesandeid ning teised mõistsid seda kui vanemate antud ülesandeid kodus tegemiseks. Töö piirang põhjuste koha pealt seisneb selles, et kõik teismelised ei põhjendanud oma lahendusstrateegia valikut, nagu neile esitatud küsimus palus. Lisaks on oluline meeles pidada, et reaalses konfliktiolukordades vanematega ei pruugi teismelised käituda täpselt samamoodi nagu hüpoteetilisi olukordi lahendades.

Edasised uurimisvõimalused

Kuna varasemad uuringud on näidanud, et teismeliste ja vanemate vaheliste konfliktide intensiivsus suurenes vanuses 12 kuni 15 ning vähenes vanuses 16 kuni 19 (De Goede et al., 2009; Mastrotheodoros et al., 2020), siis tuleks uuringut läbi viia, võttes arvesse vanuselisi erinevusi. Samuti saaks uurida, kas kognitiivse empaatia suurendamise mõjul lahendavad poisid ja tüdrukud konflikte vanematega erinevalt. Käesolevas uuringus käsitleti konflikte vanematega üldiselt, kuid tulevikus saaks uurida, kas teismeliste konfliktid emaga erinevad konfliktidest isaga. Üks võimalus selle valdkonna uurimiseks on vanemate kaasamine uuringutesse, näiteks suurendada kognitiivset empaatiat nii teismelisel kui ka vanemal ja jälgida, milline näeb konfliktide lahendamise protsess välja siis. Lisaks oleks huvitav kaasata uuringutesse ka afektiivne empaatia. Võimalik oleks viia läbi sarnane uuring kolme grupiga: kontrollgrupp, kognitiivse empaatia manipulatsiooni läbinud grupp ning afektiivse empaatia manipulatsiooni läbinud grupp, ning vaadata, kas konflikte lahendatakse erinevalt. Kuna Van Lissa et al. (2017) leidsid, et kognitiivse empaatia manipulatsioon suurendab teise osapoole kuulamist teismelistel, kes eelnevalt polnud seda teinud, siis võiks mõõta teismeliste empaatia taset enne manipulatsiooni läbiviimist.

Kokkuvõte

Käesoleva uuringu eesmärk oli teada saada, kas kognitiivsel empaatial on mõju sellele, kuidas teismelised lahendavad hüpoteetilisi konfliktiolukordi vanematega ning kas kognitiivse empaatia suurendamine mõjutab põhjuseid konfliktilahendamise strateegiate

valikul. Kognitiivse manipulatsiooni läbinud teismelised kasutasid ainult huviringi valikuga seotud hüpoteetilises olukorras rohkem läbirääkimist konflikti lahendamisel ning manipulatsiooni mitteläbinud teismelised kasutasid rohkem enesekehtestamist. Põhjus võib potentsiaalselt seisneda selles, et kognitiivne empaatia suurendab läbirääkimise kasutust strateegiatena konfliktiolukordades, kus on kaalul teismelise pikemaajalised huvid. Lisaks, kognitiivne empaatia ei avaldanud mõju põhjustele konflikti lahendusstrateegia valikul. Tulemused näitasid, et teismelised valivad viisi konfliktide lahendamiseks, võttes arvesse olukorra situatsioonilisi eripärasid. Peamine põhjus strateegiate valikul on omakasu ehk teismelised valivad lahendusstrateegia vastavalt sellele, mis aitaks kaasa nende soovi täitumisele.

Kasutatud kirjandus

- Boele, S., Van der Graaff, J., De Wied, M., Van der Valk, I. E., Crocetti, E., & Branje, S. (2019). Linking parent–child and peer relationship quality to empathy in adolescence: A multilevel meta-analysis. *Journal of youth and adolescence*, 48(6), 1033-1055. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-00993-5>
- Branje, S. (2018). Development of parent–adolescent relationships: Conflict interactions as a mechanism of change. *Child Development Perspectives*, 12(3), 171-176. <https://doi.org/10.1111/cdep.12278>
- Branje, S., Mastrotheodoros, S. & Laursen (2022). Family Relationships During Adolescence. Anita L. Vangelisti (toim.) *The Routledge Handbook of Family Communication (3rd edition)*, lk 247-261. Taylor & Francis: New York
- Branje, S. J., van Doorn, M., van der Valk, I., & Meeus, W. (2009). Parent–adolescent conflicts, conflict resolution types, and adolescent adjustment. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(2), 195-204. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.12.004>
- Daddis, C. (2011). Desire for increased autonomy and adolescents' perceptions of peer autonomy: "Everyone else can; why can't I?". *Child development*, 82(4), 1310-1326. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01587.x>

- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, *44*(1), 113–126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>
- De Goede, I. H., Branje, S. J., & Meeus, W. H. (2009). Developmental changes in adolescents' perceptions of relationships with their parents. *Journal of youth and adolescence*, *38*(1), 75-88. <https://doi.org/10.1007/s10964-008-9286-7>
- Hall, H. K., Millear, P. M. R., Summers, M. J., & Isbel, B. (2021). Longitudinal Research on Perspective Taking in Adolescence: A Systematic Review. *Adolescent Research Review*, *6*, 125-150. <https://doi.org/10.1007/s40894-021-00150-9>
- Kurdek, L. A. (1994). Conflict Resolution Styles in Gay, Lesbian, Heterosexual Nonparent, and Heterosexual Parent Couples. *Journal of Marriage and the Family*, *56*(3), 705–722. <https://doi.org/10.2307/352880>
- Laursen, B., & Collins, W. A. (2004). Parent-child communication during adolescence. A. L. Vangelisti (toim.), *Handbook of family communication*, lk 333–348. Lawrence Erlbaum Associates Publishers: Hillsdale.
- Laursen, B., & Hafen, C. A. (2010). Future directions in the study of close relationships: Conflict is bad (except when it's not). *Social Development*, *19*(4), 858-872. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2009.00546.x>
- Mastrotheodoros, S., Van der Graaff, J., Deković, M., Meeus, W. H., & Branje, S. (2020). Parent–adolescent conflict across adolescence: Trajectories of informant discrepancies and associations with personality types. *Journal of youth and Adolescence*, *49*(1), 119-135. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01054-7>
- Moed, A., Gershoff, E. T., Eisenberg, N., Hofer, C., Losoya, S., Spinrad, T. L., & Liew, J. (2015). Parent–adolescent conflict as sequences of reciprocal negative emotion: Links with conflict resolution and adolescents' behavior problems. *Journal of youth and adolescence*, *44*, 1607-1622. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0209-5>
- Phinney, J. S., Kim-Jo, T., Osorio, S., & Vilhjálmsdóttir, P. (2005). Autonomy and relatedness in adolescent-parent disagreements: Ethnic and developmental factors. *Journal of Adolescent Research*, *20*(1), 8-39. <https://doi.org/10.1177/0743558404271237>

- Renk, K., Liljequist, L., Simpson, J. E., & Phares, V. (2005). Gender and age differences in the topics of parent-adolescent conflict. *The Family Journal*, *13*(2), 139-149.
<https://doi.org/10.1177/1066480704271190>
- Riesch, S. K., Bush, L., Nelson, C. J., Ohm, B. J., Portz, P. A., Abell, B., ... & Jenkins, P. (2000). Topics of conflict between parents and young adolescents. *Journal for specialists in pediatric nursing*, *5*(1), 27-40. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6155.2000.tb00083.x>
- Smetana, J. G., & Rote, W. M. (2019). Adolescent–parent relationships: Progress, processes, and prospects. *Annual Review of Developmental Psychology*, *1*, 41-68.
<https://doi.org/10.1146/annurev-devpsych-121318-084903>
- Sorkhabi, N. (2010). Sources of parent-adolescent conflict: Content and form of parenting. *Social Behavior and Personality: an international journal*, *38*(6), 761-782.
<https://doi.org/10.2224/sbp.2010.38.6.761>
- Stocks, E. L., Lishner, D. A., & Decker, S. K. (2009). Altruism or psychological escape: Why does empathy promote prosocial behavior?. *European Journal of Social Psychology*, *39*(5), 649-665. <https://doi.org/10.1002/ejsp.561>
- Tamm, A., Kasearu, K., Tulviste, T., Trommsdorff, G., & Saralieva, Z. K. M. (2017). Helping Parents With Chores or Going Out With Friends: Cultural Differences in Adolescents' Responses to Potentially Conflicting Expectations of Parents and Peers. *Journal of Adolescent Research*, *32*(4), 456-478.
<https://doi.org/10.1177/0743558416637425>
- Tamm, A., & Tulviste, T. (2011). *Hüpoteetilised laste-vanemate konfliktid* [Avaldamata materjal]. Tartu Ülikool, Psühholoogia Instituut.
- Tamm, A., Tulviste, T., & Urm, A. (2018). Resolving conflicts with friends: Adolescents' strategies and reasons behind these strategies. *Journal of adolescence*, *64*, 72-80.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2018.02.002>
- Van der Graaff, J., Branje, S., De Wied, M., Hawk, S., Van Lier, P., & Meeus, W. (2014). Perspective taking and empathic concern in adolescence: gender differences in developmental changes. *Developmental psychology*, *50*(3), 881.
<https://doi.org/10.1037/a0034325>

- Van Doorn, M. D., Branje, S. J., VanderValk, I. E., De Goede, I. H., & Meeus, W. H. (2011). Longitudinal spillover effects of conflict resolution styles between adolescent-parent relationships and adolescent friendships. *Journal of Family Psychology*, *25*(1), 157-161. <https://doi.org/10.1037/a0022289>
- Van Lissa, C. J., Hawk, S. T., Branje, S., Koot, H. M., & Meeus, W. H. (2016). Common and unique associations of adolescents' affective and cognitive empathy development with conflict behavior towards parents. *Journal of Adolescence*, *47*, 60-70. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.12.005>
- Van Lissa, C. J., Hawk, S. T., Branje, S. J., Koot, H. M., Van Lier, P. A., & Meeus, W. H. (2015). Divergence between adolescent and parental perceptions of conflict in relationship to adolescent empathy development. *Journal of Youth and Adolescence*, *44*(1), 48-61. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0152-5>
- Van Lissa, C. J., Hawk, S. T., & Meeus, W. H. (2017). The effects of affective and cognitive empathy on adolescents' behavior and outcomes in conflicts with mothers. *Journal of Experimental Child Psychology*, *158*, 32-45. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2017.01.002>
- Weymouth, B. B., Buehler, C., Zhou, N., & Henson, R. A. (2016). A meta-analysis of parent-adolescent conflict: Disagreement, hostility, and youth maladjustment. *Journal of Family Theory & Review*, *8*(1), 95-112. <https://doi.org/10.1111/jftr.12126>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liisa Maria Rahuoja,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kognitiivse empaatia mõju teismeliste hüpoteetilisele konfliktikäitumisele“, mille juhendaja on Anni Tamm, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Liisa Maria Rahuoja
13.05.2024